

De Crèche

Elle van Rijn
De Crèche

Historische roman

UITGEVERIJ
XL
DEVENTER

*Voor Betty's crèche kinderen,
zij die mochten leven, en zij die zijn vermoord.*

Proloog

Beneden in de hal passeer ik kleuters die hand in hand klaarstaan in een rij om naar de overkant te gaan. Rugzakjes op hun rug, knuffels onder de arm. Mirjam begeleidt de groep.

‘Moest jij niet helpen opruimen?’ vraagt ze met haar fluisterstem.

‘Ben al onderweg.’

‘Kom kinderen, doorlopen.’

De rij komt in beweging. Ik probeer de gezichten niet in me op te nemen. Er zitten al te veel beelden in mijn hoofd van kinderen die zijn afgevoerd. Te veel vragen die me mee de diepte in willen sleuren vanwege hun mogelijke antwoorden. Niet nadenken over de omstandigheden waarin ze nu leven, als ze überhaupt nog in leven zijn. Weg ermee! Klaar, over, het is niet gebeurd.

Door de openstaande deur zie ik Virrie in de kleuterzaal bezig met het opvouwen van het linnengoed van de weggehaalde veldbedjes.

‘Heb je al iemand geregeld voor het nieuwe pakketje?’ vraag ik als ik binnenkom. Ik doel op de baby die op de valreep is afgeleverd.

‘Ze zijn druk met de groep die nog op de Plantage Parklaan is.’ Ze heeft het over de twaalf kinderen

die we gisteren met spoed hebben laten ophalen. De meesten waren wat ouder en zaten hier al maanden verstopt.

‘Anders neem ik hem gewoon zelf mee.’

De verbazing op Virries gezicht is niet te missen.

‘Waarheen?’

Ik haal mijn schouders op. In mijn hoofd ben ik al weken bezig met de vraag naar wie ik toe kan gaan als het zover is. Vrienden en kennissen hebben me aangeboden bij hen onder te duiken, maar of dat aanbod in deze fase van de Duitse bezetting nog steeds geldt, weet ik niet. Het is steeds lastiger om zeker te weten of iemand goed of fout is. Mensen durven zich niet meer uit te spreken, uit angst dat ze op hun woorden gepakt worden. Of erger: op hun daden.

‘Virrie, dit jongetje mag niet meegegeven worden. Je zou hem moeten zien.’

‘Ik weet het, maar waarschijnlijk zit er niks anders op.’ Ze ziet mijn twijfel. ‘Of wil je ons allemaal in gevaar brengen?’

Ik schud mijn hoofd. ‘Natuurlijk niet.’

‘Als jij het te lastig vindt, kan ik hem naar de overkant brengen.’

‘Nee, dat is niet nodig. Ik zorg dat hij vandaag goed verstopt blijft. Morgen is er wel een kans dat we hem hier weg krijgen, toch?’

‘Misschien,’ antwoordt ze weinig overtuigend.

Donderdag 4 september 1941

In 1906 werd door de Vereeniging Zuigelingen-Inrichting en Kinderhuis op de Rapenburgerstraat een crèche opgericht voor Joodse moeders die gesteld waren op de rituele verzorging van hun kind. Omdat de meeste mensen uit dit deel van Amsterdam hard moesten werken om de eindjes aan elkaar te knopen, konden veel moeders niet thuisblijven bij hun kroost. Daarom was deze opvang voor Joodse moeders een welkome oplossing. De kosten voor de opvang bedroegen niet meer dan een kwartje per kind per dag. Dit was uiteraard niet kostendekkend en om niet enkel afhankelijk te zijn van giften werd besloten de crèche en de opleiding tot kinderverzorgster samen te voegen, zodat de kinderopvang gefinancierd werd met inkomsten uit de opleiding. In 1924 verhuisde de crèche naar het imposante gebouw aan de Plantage Middenlaan nummer 31, waar vroeger in de kleine sjoel op de bovenverdieping het godsdienstonderwijs door de vereniging Talmoed Thora werd verzorgd. Na de verhuizing werd de crèche ook opengesteld voor niet-Joodse kinderen en werd het de grootste en meest moderne kinderopvang van heel Nederland. Een renovatie droeg daaraan bij: het gebouw kreeg centrale verwarming, stromend water in elke kamer en heuse kinder-wc's.

In verpleegstersjurk met bijpassende regenjas stap ik met rechte rug in de blauwe tram. Ik ben niet alleen trots vanwege het uniform dat me officieel tot kinderverzorgster maakt, maar ook omdat de bedrijfsjurken en -schorten al jaren door Oudkerk Manufacturen worden vervaardigd, onze eigen stofenzaak. Dat ik nu zelf zo'n lichtblauwe verpleegstersjurk draag die ik als kind altijd in de zaak zag hangen, maakt me in één klap volwassen. Ook al ben ik pas zeventien jaar, het lijkt wel of heel Amsterdam ineens naar me kijkt als naar een dame. Een dame uit de zorg. Ik merk dat het respect afdwingt. Op de stoep laat een fietser me passeren, terwijl hij me die dag ervoor bij wijze van spreken nog van mijn sokken zou hebben gereden. In de tram staat een knappe jongeman met zwart golvend haar voor me op. 'Gaat u toch zitten, zuster.' Vriendelijk bied ik op mijn beurt mijn zitplaats aan een oude rabbijn aan die ik vaaglijk uit de sjoel ken. Ik voel de jongeman naar me loeren, terwijl we ons vasthouden aan dezelfde stalen leuning. Ik houd mijn blik strak naar beneden gericht, op onze handen die elkaar net niet raken. Dat hij geen trouwring draagt is de reden dat ik vlak voor ik uitstap op de Plantage Middenlaan over mijn schouder kijk en hem een bescheiden glimlach schenk. Betekenisvol kijkt hij terug. Wie weet kom ik hem nog eens tegen.

Ik heb begrepen dat de voordeur slechts door bezoekers gebruikt wordt. Alle ouders gaan met hun kinderen naar de zijingang, waar de kleintjes door een afgeefluik worden aangegeven. Het is pas kwart voor acht, maar bij de ingang heerst al een chaotische drukte van ouders en kinderen. ‘Pardon, mag ik passeren? Excuseer.’ Ik wurm me tussen de mensen door naar binnen. In de ontvangstkamer zie ik peuters van krap twee jaar zelf hun jas en schoenen uitdoen, die ze vervolgens in de zak stoppen waar hun naam op staat. Daarna hangen ze de zak aan de kapstokjes die langs alle wanden gemaakt zijn. Het ziet er vrolijk uit. Vanuit de ontvangstruimte kom ik in een lange gang, met links helemaal aan het einde de voordeur en rechts de achterdeur die naar de tuin leidt. Aan weerszijden staan houten kinderbanken. Halverwege de gang draaien twee brede trappen omhoog, waar ze uitkomen op een balustrade op de eerste verdieping.

‘Kan ik je helpen?’ vraagt een kleine kinderverzorgster met bruin krulhaar en een rond brilletje.

‘Ik eh... zoek de personeelskamer.’ Ik klink als een piepkuiken.

‘Eerste deur links,’ zegt ze met zachte stem.

De kamer staat vol met tafels en slordig neergezette stoelen. Aan het einde, vlak bij het raam, staan

een vaalroze bank en een fauteuil in dezelfde stof. De meubels geven de ruimte iets huiselijks. De muren hangen vol met ingelijste tekeningen en foto's. Op veel ervan poseert een grote groep verzorgsters; lachend kijken ze in de camera. Kennelijk wordt er elk jaar zo'n groepsportret gemaakt, want er staat steeds een andere datum op. Het idee dat ik straks zo sta afgebeeld, te midden van zo'n groep, geeft me een kriebel in mijn buik. Op een andere reeks foto's staan ze allemaal verkleed. 12 MAART 1932, 25 JAAR ZUIGELINGENZORG staat eronder geschreven. Verder hangen er wat diploma's aan de muur, met verschillende namen erop.

Het herinnert me aan mijn eigen opleiding aan de huishoudschool. Ik kan er nog steeds niet over uit dat ik zomaar mijn diploma heb gekregen. Afgelopen juli, een paar dagen voor de zomervakantie, werd ik uit de klas geroepen. Ik moest me melden bij het schoolhoofd en vroeg me af waar ik voor gestraft zou worden. Er waren wel een paar redenen die ik kon verzinnen; ik was zeker niet het braafste meisje van de klas.

Toen ik de kamer van het schoolhoofd binnenkwam, voegde ik me bij het groepje meisjes dat al in de kamer zat te wachten.

'Dames, jullie krijgen vandaag je diploma,' deelde het schoolhoofd ons onomwonden mee. De verba-

zing was zo groot dat het stilviel.

‘Maar we zijn nog niet eens geslaagd!’ riep ik uit. Officieel zou ik nog anderhalf jaar naar school moeten gaan. Daarop reageerde het hoofd dat er een ‘bepaalde reden’ voor was die ze niet nader kon toelichten. Ik keek de kamer rond. Op dat moment viel bij mij het kwartje: we waren allemaal Joodse meisjes. Die ‘bepaalde reden’ was dat we niet meer gewenst waren op de Christelijke Huishoudschool. Ik wist genoeg en draaide me om naar de deur, maar het hoofd riep me terug en overhandigde me mijn diploma.

‘Dit ga je nodig hebben, Elisabeth,’ zei ze. ‘Het spijt me. Dit is het enige wat ik voor jullie kan doen.’ Ik begon er al aan te wennen dat er over *jullie* gesproken werd.

Hoewel ik de neiging had mijn diploma voor haar neus in stukken te scheuren, hield ik mijn adem in en liep naar buiten.

Toen ik nog diezelfde middag hoorde dat er meisjes gezocht werden voor de opleiding tot kinderverzorgster op de Joodse Crèche, nam de dag opnieuw een radicale wending. Het was altijd al mijn plan geweest om iets met kinderen te gaan doen, dus ik meldde me meteen aan.

In de personeelskamer komen steeds meer mei-